Marina Šimunić Buršić
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

15. 7. 2011.
Prethodno priopćenje / *Preliminary communiction*

Crkva Uznesenja Bl. Dj. Marije u Glogovnici u kontekstu kasnogotičke presvođenosti dvobrodnih dvoranskih crkava

Ključne riječi: Glogovnica, dvoranska crkva, dvobrodnost, svod, gotička arhitektura, srednjoeuropsko graditeljstvo
Keywords: Glogovnica, hall church, two-nave plan, vault, Gothic architecture, Central-European architecture

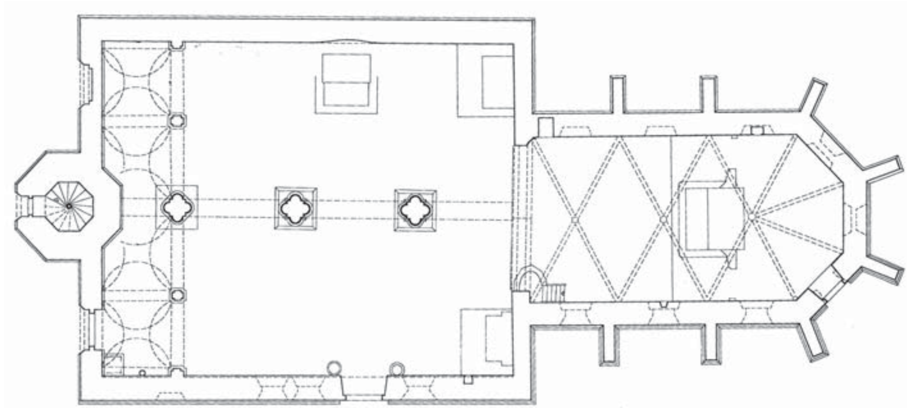
Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Glogovnici jedna je od rijetkih srednjovjekovnih dvobrodnih crkava u Hrvatskoj. Oblikovne karakteristike masivnih stupova koji dijele uzdužno tijelo crkve u dva broda i povijesni izvori koji spominju templare na području Glogovnice naveli su starije istraživače na zaključak da su potpornji u uzdužnoj osi crkve ostatak trobrodne templarske crkve iz predtatarskog vremena. Anđela Horvat je, naprotiv, postavila tezu da je glogovnička crkva nedovršena kasnogotička građevina, koja je izvornim projektom koncipirana kao dvobrodna nadsvođena dvoranska crkva. Kao prilog raspravi o glogovničkoj crkvi razmatraju se primjeri nadsvođenosti dvobrodnih dvoranskih prostora u europskoj gotičkoj arhitekturi.

Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Glogovnici

Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Glogovnici, sagrađena na gradištu, svojom duljinom od oko 36 m relativno je velika u okvirima srednjovjekovnog graditeljskog naslijeđa kontinentalne Hrvatske.[1] Sastoji se od uzdužnog tijela pravokutna tlocrta (dimenzija oko 20x16 m) i užeg izduženog svetišta (duljine oko 16 m, širine oko 9 m)[2] te vitkog oktogonalnog zvonika u osi zapadnog pročelja,[3] prigrađenog za historicističke restauracije crkve u vrijeme I. Kukuljevića.[4] Svetište je nadsvođeno križno-rebrastim svodom nad dvama jarmovima pravokutna tlocrta, a u zaključku se gotički svod prilagođuje poligonalnoj konturi zidnoga plašta radijalnom postavom rebara i jedara. Pojasnice su izostavljene. Oblikovanje detalja arhitektonske plastike svjedoči da je svod nastao u kasnijem razdoblju gotike.[5] Horizontalni potisak svoda preuzimaju upornjaci. Po tlocrtno-prostornoj koncepciji i rješenju nosive konstrukcije svetište glogovničke crkve odgovara standardnom rješenju svetišta u gotičkoj arhitekturi sjeverne Hrvatske.[6]

Za razliku od svetišta, dvobrodno uzdužno tijelo crkve sv. Marije u Glogovnici izuzetak je u gotičkom graditeljstvu kontinentalne Hrvatske. Sačuvane hrvatske crkve s dva broda izvorno nisu bile koncipirane kao dvobrodne. Crkva sv. Lovre u Požegi, primjerice, transformirana je u dvobrodnu naknadnom prigradnjom sjevernoga »broda«.[7] Staroj crkvi sv. Nikole u Krapini, porušenoj početkom 20. st., također je naknadno bio dograđen južni »brod«.[8] Obje te crkve karakterizira asimetričan tlocrt.

Uzdužno tijelo crkve u Glogovnici sastoji se, naprotiv, od dvaju jednako širokih brodova, a cijela crkva koncipirana je uzdužno simetrično: svetište se nastavlja na dvobrodni naos u istoj osi. Profil triju snažnih stupova koji dijele uzdužno tijelo crkve na dva broda komponiran je od kvadratične jezgre uz koju su sa svih četiriju strana prislonjeni jaki polustupovi. Gj. Szabo je profilaciju složenih stupova smatrao kasnoromaničkom te je postavio tezu da su ti masivni potpornji ostaci predtatarskoga zdanja unutar kasnije gotičke crkve.[9] Njegovu su tezu prihvatili stariji povjesničari umjetnosti Ž. Jiroušek, A. Schneider, I. Bach, D. Kniewald[10] te Lj. Karaman, koji je ustvrdio da su ma-

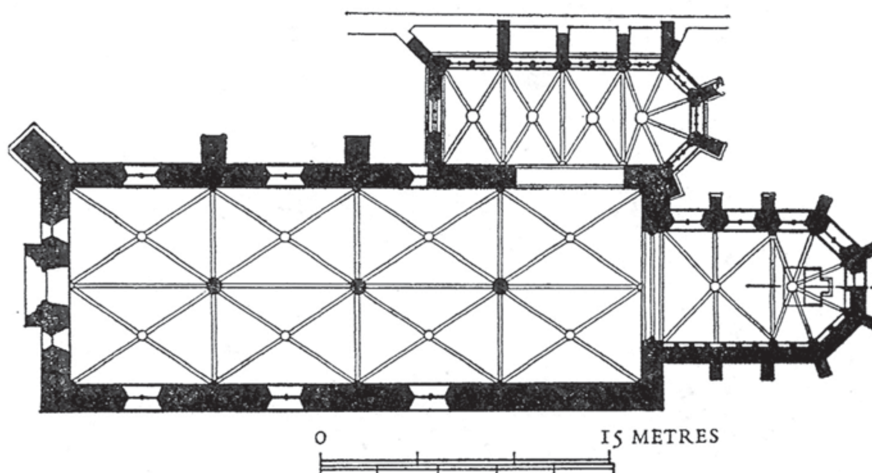
1. Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Glogovnici, tlocrt / Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Glogovnica, plan (izvor / source: *Križevci – grad i okolica*, ed. Anđelko Badurina et al., Zagreb, Institut za povijest umjetnosti, 1993)

2. Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Glogovnici, pogled iz svetišta u dvobrodno uzdužno tijelo crkve (snimila M. Šimunić Buršić) / Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Glogovnica, view from the chancel to the two-nave longitudinal church body (photo M. Šimunić Buršić)

4. Crkva sv. Marije u Imbachu, svod dvobrodnog naosa na kontaktu sa svetištem (snimila M. Šimunić Buršić) / Church of St. Mary in Imbach, vault of the two-nave church body adjoining the chancel (photo M. Šimunić Buršić)

3. Crkva sv. Marije u Imbachu, tlocrt / Church of St Mary in Imbach, plan (izvor/source: Paul Frankl, *Gothic Architecture*, Hammondsworth – Baltimore – Mitcham, Penguin Books, 1962.)

sivni stupovi ostatak raskošne trobrodne templarske crkve iz predtatarskog vremena,[11] s obzirom da povijesni izvori spominju templare na području Glogovnice već od 12. stoljeća.[12]

Nasuprot općeprihvaćenom stavu, A. Horvat je ustvrdila da je postojeća crkva u Glogovnici u cijelosti sagrađena u razdoblju kasne gotike te da je izvorno koncipirana kao dvobrodna dvoranska crkva, koja je trebala biti presvođena ne samo u svetištu nego i u naosu.[13] Međutim, po sačuvanoj materijalnoj strukturi, ziđu uzdužnoga tijela crkve, ne može se tvrditi da je izvornim kasnogotičkim projektom bio predviđen svod u zapadnom dijelu crkve: zidovi naosa nemaju kontrafore, a njihove unutarnje plohe nisu raščlanjene službama niti se vide tragovi konzola.

Po kontrastu glatkih zidnih ploha uzdužnog tijela i oplošja svetišta, plastički snažno raščlanjenog upornjacima, crkva u Glogovnici nalik je brojnim gotičkim crkvama kontinentalne Hrvatske, kod kojih razlika u raščlanjenosti vanjskih ploha svetišta i broda proistječe iz različitog načina natkrivanja dvaju osnovnih dijelova crkve: svetište crkava bilo je u pravilu nadsvođeno, dok je brod vrlo često bio natkriven drvenim stropom.[14] Vanjština glogovničke crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije posve odgovara prepoznatljivom oblikovanju oplošja tog uvriježenog tipa crkve, što navodi na pretpostavku da izvornim kasnogotičkim projektom glogovničke crkve nije bilo planirano nadsvođivanje naosa.

S obzirom da natpisi na spomen-slici o obnovi crkve iz 1678. godine na zidu glogovničke crkve spominju »četiri kamena iskopana iz zemlje blizu sela,«[15] J. Stošić zaključuje da su stupovi naknadno uneseni u postojeću crkvu, odnosno da su sekundarno upotrijebljeni stupovi starije zgrade,[16] na tragu Szabove datacije stupova u romaničko razdoblje. No budući da natpis bilježi da su kameni postavljeni na svoje oltare (*suis aris impositi sunt*),[17] ne može se iz njega zaključiti da se radi o masivnim visokim stupovima broda crkve.

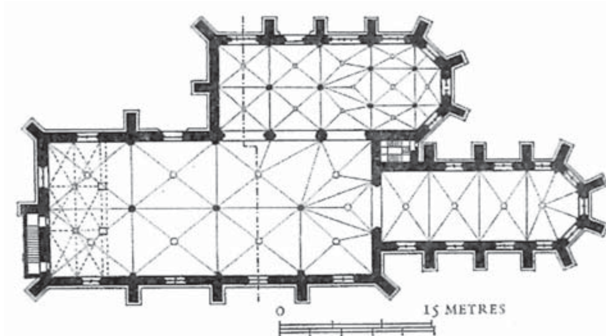
A. Horvat je pokazala da su se stupovi slične profilacije radili i u gotici, navodeći primjer trobrodne dvoranske župne crkve sv. Martina u Eisenstadtu iz druge polovice 15. st., čiji su stupovi vrlo slični stupovima glogovničke crkve sv. Marije. Plošni lukovi koji povezuju stupove glogovničke crkve očito ne odgovaraju trodimenzionalno raščlanjenim stupovima. A. Horvat je zaključila da je crkva u Glogovnici bila projektirana kao nadsvođena dvobrodna dvoranska crkva, čija gradnja, započeta krajem 15. st., nije bila završena u razdoblju gotike, vjerojatno zbog teških prilika u vrijeme nadiranja Turaka.[18] To bi, uz višekratna oštećenja crkve, objasnilo nepostojanje tragova svođenja u uzdužnom tijelu glogovničke crkve.

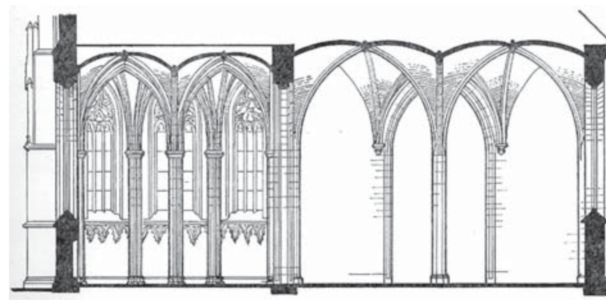
Kao prilog tezi A. Horvat da je glogovnička crkva, građena vjerojatno pod pokroviteljstvom zagrebačkog biskupa Osvalda Thuza (1466.–1499.),[19] koncipirana u skladu s najnovijim graditeljskim trendovima svoga vremena, dakle kao dvoranska crkva, nadsvođena i u svetištu i u dvobrodnom uzdužnom tijelu, razmatrani su komparativni primjeri dvobrodnih dvoranskih crkava, posebno dvobrodnih sakralnih zdanja s jednobrodnim svetištem u srednjoeuropskom krugu.

Dvobrodnost u srednjovjekovnom graditeljstvu

Dvobrodnost, premda izuzetak u hrvatskoj gotičkoj sakralnoj arhitekturi, nije neuobičajena u europskom gotičkom graditeljstvu.[20] Dvobrodni dvoranski prostori u srednjem su se vijeku gradili u velikim utilitarnim zgradama, poput žitnice u cistercitskoj opatiji Pontigny s početka 12. st. Dvobrodnost je u tim zgradama sasvim funkcionalna, proistekla iz potrebe da se drvenim krovištem natkriju prostori većih raspona. Reprezentativne prostorije u sklopu samostana, kapitularne dvorane i sakristije te refektoriji i dormitoriji nerijetko su također bili koncipirani kao dvobrodni prostori, obično nadsvođeni. Brojne su dvobrodne dvorane sagrađene u benediktinskim i cistercitskim opatijama, primjerice u Vaux-de-Sernayu, Fontenayu, Saint-Martin des Champs u Parizu, Maubuisson, Mont Saint-Michel u Francuskoj[21] te na prostoru Svetog Njemačkog Carstva, primjerice kapitularna dvorana i veliki refektorij u Marienburgu, sjedištu poglavara teutonskog viteškog reda,[22] refektoriji i kapitularna dvorana u cistercitskoj opatiji Maulbronn[23] te ljetni refektorij cistercitskog samostana u Bebenhausenu.[24]

Prosjački redovi, dominikanci i franjevci, razvijaju nov tip sakralnog prostora, prikladan za propovijedanje koje je bitan vid njihova djelovanja. Propovjedaonica postaje novo žarište crkve te se smješta u naos, prostor za vjernike, koji je često dvoranski koncipiran. Uzdužna usmjerenost naosa kod nekih je ranih dominikanskih crkava negirana.[25] Jakobinska crkva u Parizu, jedna od najranijih dominikanskih crkava u Francuskoj (prva polovica 12. st.),[26] imala je dvobrodni dvoranski ravno zaključeni prostor. Klupe za redovnike bile su smještene u sjevernom brodu, a južni je brod ostao slobodan za vjernike.[27] Dvobrodna koncepcija te crkve može se objasniti njezinom dvostrukom funkcijom: osim za liturgiju, služila je i kao sveučilišna predavaonica.[28] Jakobinska crkva u Toulouseu, u gradu u kojem je sv. Dominik 1215. godine osnovao prvi samostan propovjedničkog reda, u prvoj je fazi, započetoj oko 1230., također imala jednostavan prostor pravokutna tlocrta, podijeljen u dva broda i natkriven drvenom konstrukcijom.[29] Glavni ulaz za vjernike bio je smješten bočno, s južne strane crkve, a klupe za redovnike u sjevernom brodu.[30] Usmjerenost prostora crkve nije bila uzdužna, nego poprečna: crkva je koncipirana kao dvorana za propovijed.[31]

5a i b. Crkva sv. Marije Snježne u Ennsu: a) tlocrt, b) poprečni presjek s pogledom prema istoku (/ Church of Our Lady of the Snow in Enns: a) plan, b) transverse section facing east (izvor / source: Renate Wagner-Rieger, *Mittelalterliche Architektur in Österreich*, St. Pölten-Wien, Verlag Niederösterreichisches Pressehaus, 1988)

6 i 7. Crkva sv. Marije Snježne u Ennsu: svod dvobrodnog naosa, pogled iz svetišta; pogled iz dvobrodnog naosa prema svetištu (snimila: M. Šimunić Buršić) / Church of Our Lady of the Snow in Enns: two-nave church body vault, view from the chancel; view from the two-vault church body towards the chancel (photo M. Šimunić Buršić)

Nadsvođenje srednjoeuropskih dvobrodnih crkava

I u srednjoeuropskom prostoru neke su rane crkve prosjačkih redova koncipirane kao dvobrodne. *Minoritenkirche*, franjevačka crkva u Beču posvećena sv. Mariji Snježnoj, započeta oko 1276., u ranoj je fazi vjerojatno imala dvobrodni naos, na koji se nadovezivalo uže izduženo jednobrodno svetište, nadsvođeno svodom ranogotičkog šesterodijelnog tipa.[32] Od prve faze bečke *Minoritenkirche* sačuvali su se samo donji dijelovi ziđa.[33] Znatno je bolje sačuvana dominikanska crkva sv. Marije u Imbachu, u Donjoj Austriji, slične tlocrtno-prostorne dispozicije, započeta 1269. godine. Njezino jednobrodno svetište nadsvođeno je šesterodijelnim križno-rebrastim svodom u predjarmu i radijalno-rebrastim svodom u poligonalnom zaključku, a dvobrodni dvoranski prostor za vjernike, visokih vitkih proporcija, nadsvođen je križno-rebrastim svodom. Iz visokih stupova osmerokutnog presjeka profilacije rebara izranjaju bez kapitela. Svi su svodni lukovi jednako oblikovani i dimenzionirani, čime je negirana podjela na jarmove i postignut dojam jedinstvenosti prostora, karakterističan za kasnu gotiku.[34] Stupovi i uporišta lukova imaju kasnogotičke značajke, za razliku od ranogotičkog oblikovanja

svoda svetišta. Dominikanska crkva u Imbachu imala je u prvoj fazi jednobrodan naos natkriven ravnim drvenim stropom, koji je u drugoj fazi, vjerojatno krajem 13. st., transformiran u dvobrodni dvoranski prostor, nadsvođen križno-rebrastim svodom. Naknadno su dodani i kontrafori na uzdužnom tijelu crkve.[35]

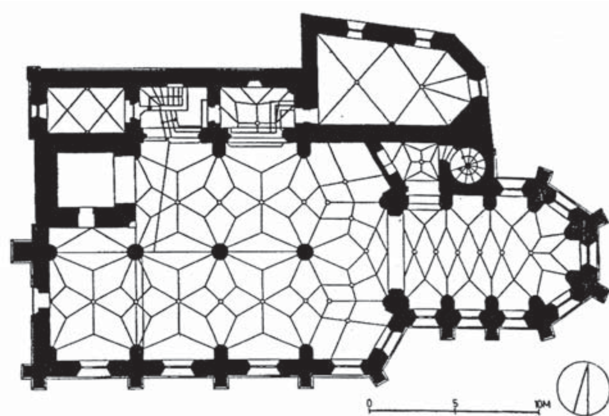
U Srednjoj Europi građene su u razdoblju gotike dvobrodne dvoranske crkve i kapele s raznolikim rješenjima kontakta broda i svetišta. Primjerice, kapela sv. Jurja uz augustinsku crkvu u Beču dvobrodna je i ima dvije poligonalne apside. Dvobrodna koncepcija *Georgskapelle*, sagrađene oko 1337.–1341., može se objasniti njezinom dvostrukom funkcijom: ona je naime služila kao dvorana za okupljanje viteškog reda sv. Jurja i kao kapitularna dvorana augustinskoga samostana.[36]

U kasnoj gotici gradili su se i dvobrodni prostori koji su se pretapali u trobrodne ili jednobrodne, što je graditeljima pružalo priliku da iskažu svoju vještinu svođenja i da stvore bogate prostorne efekte. Ilustrativan je primjer svodova crkve sv. Marije Snježne u Ennsu i kapele uz njezinu sjevernu stranu – *Wallseerkapelle*. Oba ova zdanja – franjevačka crkva u Ennsu i kapela prislonjena uz nju – dvobrodne su dvoranske građevine s kompleksnim rješenjem svođenja na kontaktu s trobrodnim poligonalnim zaključkom kapele, odnosno s jednobrodnim svetištem crkve. *Wallseerkapelle*, sagrađena u razdoblju 1330.–1350. godine, smatra se važnim zdanjem u povijesti srednjoeuropske kasnogotičke arhitekture upravo zbog inovativnog rješenja presvođenja kontakta dvobrodnog uzdužnog tijela i trobrodnoga zaključka. Postavom stupova u poligonalnom zaključku tako da tvore trobrodni prostor stvoren je svojevrsni deambulatorij, a prijelaz iz dvobrodnog prostora kapele u njezin trobrodni zaključak zahtijevao je domišljato rješenje svoda, ostvareno pomoću trozrakastih svodnih polja. Stupovi su pritom postavljeni *auf Lücke* te se mreža svodnih rebara transformira, odstupajući od pravokutnog rastera.[37] Kasnogotički graditelji nisu takvu geometrijsku »nepravilnost« smatrali problemom, nego, naprotiv, izazovom, prilikom da ospore i razbiju kruta pravila visoke gotike.[38] Prostorno rješenje i presvođenje *Wallseerkapelle* nadahnulo je projekt poznate hodočasničke crkve na Pöllaubergu, sagrađene oko 1370.–1380.[39]

Za analizu crkve sv. Marije u Glogovnici znakovitija je usporedba s franjevačkom crkvom sv. Marije Snježne, uz koju je *Wallseerkapelle* prislonjena. Njezino dvobrodno uzdužno tijelo presvođeno je križno-rebrastim svodom tlocrtno pravokutnih polja, a na spoju s užim jednobrodnim svetištem te na kontaktu s kapelom svodna se polja modificiraju da bi se prilagodila drugačijem razmještaju uporišta rebara. Crkva sv. Marije Snježne u Ennsu po mnogo je čemu usporediva s crkvom sv. Marije u Glogovnici. Osnovne se tlocrtno-prostorne sheme tih dviju crkava podudaraju: obje imaju dvobrodni dvoranski naos pravokutna tlocrta na koji se u uzdužnoj osi nadovezuje uže poligonalno zaključeno svetište. Svetišta obiju crkava su izdužena, jednobrodna, nadsvođena križno-rebrastim svodom. Presvođenje uzdužnog tijela franjevačke crkve u Ennsu očito je nadahnuto elegantnim i inovativnim rješenjem njezine lateralne kapele. Za razliku od jednostavnog križno-rebrastog svoda dvobrodnog uzdužnog tijela crkve u Imbachu, raster svodnih polja istočnog dijela naosa franjevačke crkve u Ennsu odstupa od pravokutnog rastera da bi se preko trozrakastih svodnih polja prilagodio užem jednobrodnom svetištu. Zahtjevna prilagodba starijim strukturama graditeljima je bila izazov i poticaj za stvaranje dinamičnog doživljaja prostora pomoću bogate igre svodnih rebara koja izlaze iz aksijalno postavljenog stupa. Slično je riješeno i presvođenje dvobrodnog naosa crkve sv. Magdalene u Judenburgu (14. st.) na kontaktu s jednobrodnim svetištem.[40]

Crkve kod kojih se dvobrodnost smjenjuje s trobrodnošću u samom uzdužnom tijelu, poput crkve Sv. Duha u Braunauu,[41] posvećene 1430., te župnih crkava u Eggelsbergu i Handenbergu, sagrađenih sredinom 15. st.,[42] dokaz su da dvobrodna koncepcija nije posljedica nužde ili prilagođavanja postojećem stanju, nego htijenja graditelja da stvore kompleksne prostorne efekte. Te austrijske crkve, čija se konstrukcija naosa zasniva na šesterokutu, tzv. *Sechseckkirchen*, imaju kasnogotičke svodove s vrlo pravilnom mrežom rebara, sastavljenom od tlocrtno jednakih rombova koji tvore sitni jednoliki uzorak šesterokrakih zvijezda. Smjenjivanje dvobrodnosti i trobrodnosti u uzdužnom tijelu karakterizira i župne crkve u Kreuzenu (1490.) i St. Pantaleonu, natkrivene kasnogotičkim svodovima s kompleksnim zvjezdastim uzorkom.[43]

Dvobrodni naos župne crkve St. Marein kod Knittelfelda (druga polovica 15. st.) cijeli je nadsvođen kasnogotičkim svodom sa sitnijom mrežom rebara, koji kompleksnom igrom osmerokrakih, šesterokrakih i četverokrakih zvjezdastih uzoraka bez pojasnica negira podjelu na jarmove te se logično povezuje s jednobrodnim svetištem.[44] Kasnogotički svod s kompleksnim dekorativnim uzorkom rebara natkriva uzdužna tijela brojnih austrijskih dvobrodnih crkava, primjerice naos filijalne crkve u Schöndorfu (druga polovica 15. st.)[45] te župnih crkava u Rüstorfu (15. st.)[46] i Taiskirchenu (iz prve četvrtine 16. st).[47] Svod dvobrodnog uzdužnog tijela župne crkve St. Oswald kod Oberzeyringa iz posljednje četvrtine 15. st. ima sitniji mrežasti uzorak rebara,[48] a svod dvobrodnog naosa filijalne crkve u Weigerstorfu iz prve polovice 16. st. ima trodimenzionalno zakrivljena rebra (*Schlingrippen*).[49] Slovenske dvobrodne crkve Sv. Petar na Gori nad Begunjami[50] i Sv. Primož nad Kamnikom[51] imaju parlerski kasnogotički svod sa zvjezdastim uzorkom rebara koji također negira podjelu na jarmove. Raznoliki tipovi kasnogotičkih svodova s dekorativnim uzorkom rebara kojima su nadsvođena dvobrodna

8. Župna crkva St. Marein kod Knittelfelda, tlocrt / Parish church St. Marein near Knittelfeld, plan (izvor/source: GÜNTER BRUCHER, *Architektur von 1430 bis um 1530, u: Spätmittelalter und Renaissance*, (ur.) A. Rosenauer, serija Geschichte der bildenden Kunst in Österreich, III, München–London–New York, Prestel - Wien, Akademie der Wissenschaften, 2003.)

dvoranska uzdužna tijela spomenutih i brojnih drugih srednjoeuropskih crkava stvaraju dojam prostornog jedinstva i omogućuju logičan kontakt s jednobrodnim svetištem.

Projekt nadsvođenja crkve u Glogovnici – moguća rješenja i otvorena pitanja

Kasnogotička crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Glogovnici također je, po tezi A. Horvat, trebala imati nadsvođeni dvobrodni naos. Kakav je svod bio planiranim pretpostavljenim izvornim projektom? Na temelju poznatih povijesnih izvora i dosadašnjih istraživanja *in situ* ne može se dati jednoznačan odgovor.

A. Horvat je na temelju pisanih izvora zaključila da su pri gradnji crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Glogovnici istaknutu ulogu imali biskup Osvald Thuz i njegov rođak Andrija Alfons Thuz.[52] U drugoj polovici 15. st,, kad je Osvald Thuz bio zagrebački biskup, nadsvodio se kanonički kor zagrebačke katedrale kasnogotičkim svodom s dekorativnim uzorkom rebara.[53] O tome svodu, oštećenom udarom groma i požarom u 17. st.,[54] možemo zaključivati samo posredno, na temelju svoda iz baroknoga razdoblja, koji je, prema povijesnim izvorima, bio sagrađen po uzoru na kasnogotički svod.[55] Taj se svod iz 17. st. urušio u potresu 1880. te nam je poznat zahvaljujući Lippertovim skicama objavljenim u članku K. Weissa.[56] Iz povijesnih izvora razabire se da je za biskupa Thuza katedrala dobila svod s dekorativnim uzorkom rebara – jedini takav svod u cijelom katedralnom sklopu. Presvođenje trobrodnog uzdužnog tijela katedrale, završeno nakon svoda glavnog broda svetišta, izvedeno je kao križno-rebrasti svod pravokutnih polja.[57] Može se stoga zaključiti da je upravo biskup Thuz bio osoba koja je presudno utjecala na prihvaćanje novoga, kasnogotičkoga sustava svođenja u zagrebačkoj katedrali.

Budući da je Osvald Thuz 1492. godine dobio glogovničku prepozituru,[58] može se pretpostaviti da je taj crkveni velikodostojnik, upoznat s novim rješenjima u sakralnom graditeljstvu šire regije, želio da crkva sv. Marije dobije kasnogotički svod u naosu, poput brojnih dvobrodnih crkava Srednje Europe. To je presvođenje možda trebalo nalikovati svodu franjevačke crkve u Ennsu, izvedeno kao kombinacija križno-rebrastih svodnih polja pravokutna tlocrta i trozrakastih svodnih polja na kontaktu s užim jednobrodnim svetištem, ili je pak cijelo uzdužno tijelo crkve trebalo biti nadsvođeno kasnogotičkim svodom sa zvjezdastim ili mrežastim uzorkom rebara. Svod s dekorativnim uzorkom rebara dokida podjelu na jarmove potencirajući dojam prostornog jedinstva te bi bio prikladan za dvobrodni dvoranski prostor naosa crkve u Glogovnici. Konačno, presvođenje uzdužnog tijela glogovničke crkve moglo je biti izvedeno i kao »starinski« gotički križno-rebrasti svod s tlocrtno pravokutnim poljima, poput dominikanske crkve u Imbachu. Ležaj rebara u osi središnjeg niz stupova mogao se izvesti na zidu iznad trijumfalnoga luka. Nikakav strukturalni ni prostorno-geometrijski problem ne priječi takvo *trivijalno* rješenje.

Ipak, s obzirom na pretpostavljeno vrijeme nastanka projekta i obrazovanog naručitelja, najvjerojatnijim se čini kompleksnije rješenje presvođenja u duhu vremena, kasnogotičkim svodom s dekorativnim uzorkom rebara nad cijelim dvobrodnim naosom, poput, primjerice, svoda župne crkve St. Marein kod Knittelfelda u Štajerskoj. Parlerski tip svoda sa zvjezdastim i mrežastim uzorkom rebara bio je u 15. st. široko prihvaćen u graditeljstvu kontinentalne Hrvatske – od zvjezdastog svoda u zaključku svetišta crkve sv. Marije u Lepoglavi (oko 1430.) do kompleksnijeg presvođenja crkve sv. Marije u Remetincu (oko 1480.)[59] te spomenutoga Thuzova svoda glavnog broda svetišta zagrebačke stolnice.

No pretpostavka o mogućem presvođenju uzdužnog broda glogovničke crkve nije potkrijepljena povijesnim ni materijalnim dokazima te stoga ostaje u sferi spekulacija.

Uz to, ostaje otvoreno pitanje: ako su svetište i uzdužno tijelo crkve građeni po istom projektu, u jednoj graditeljskoj fazi, i ako su oba dijela crkve trebala biti nadsvođena, kako pretpostavlja A. Horvat, zašto je samo svetište poduprto kontraforima, a uzdužno tijelo nije? Komparativni primjeri pokazuju da su brodovi nekih razmatranih dvobrodnih crkava, osobito brodovi ranih crkava prosjačkih redova, izvorno bili nenadsvođeni – od rane dominikanske crkve u Toulouseu do dominikanske crkve u Imbachu. Većina gotičkih crkava u Hrvatskoj imala je izvorno u brodu drveni strop, a brojni su i primjeri manjih gotičkih župnih crkava i kapela u Sloveniji i Austriji koje su svod u brodu dobile naknadno. Osim pravila i smjernica prosjačkih redova, na to je vjerojatno utjecala i lokalna graditeljska tradicija.[60]

To nas pitanje vraća na stare teze o naknadno projekti-

ranom nadsvođenju uzdužnog tijela glogovničke crkve, o naknadnoj podjeli na dva broda… Ponovno se postavlja pitanje relativne datacije perimetralnih zidova uzdužnoga tijela i snažnih stupova koji ga dijele na dva broda. Enigma glogovničke crkve i dalje je izazov, koji ne može biti riješen bez sustavnih istraživanja povijesnih izvora i samoga zdanja.

CITIRANA LITERATURA

WALTHER BUCHOWIECKI, *Die gotischen Kirchen Österreichs*, Franz Deuticke, Wien, 1952.

ANĐELKO BADURINA, *Glogovnica*, u: *Križevci – grad i okolica*, (ur.) Anđelko Badurina i dr., Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1993., 309–312.

GÜNTER BRUCHER, *Architektur von 1300 bis 1430*, u: *Gotik*, (ur.) Günter Brucher, serija Geschichte der bildenden Kunst in Österreich, II, Akademie der Wissenschaften, München–London–New York, Prestel–Wien, 2000., 230–297.

GÜNTER BRUCHER, *Architektur von 1430 bis um 1530*, u: *Spätmittelalter und Renaissance*, (ur.) A. Rosenauer, serija Geschichte der bildenden Kunst in Österreich, III, Akademie der Wissenschaften, München–London–New York, Prestel–Wien, 2003., 195–264.

KARL HEINZ CLASEN, *Deutsche Gewölbe der Spätgotik*, Henschelverlag, Berlin, 1958.

LELJA DOBRONIĆ, *Glogovnica – regularni kanonici Sv. Groba jeruzalemskog, glogovnički prepoziti i crkva Blažene Djevice Marije*, u: »Tkalčić«, 2, Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije »Tkalčić«, Zagreb, 1999., 49–104.

IGOR FISKOVIĆ, *Umjetnička baština u srednjem vijeku i renesansi*, u: *Milost susreta: umjetnička baština Franjevačke provincije sv. Jeronima*, (ur.) Igor Fisković, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2010., 78–117.

PAUL FRANKL, *Gothic Architecture*, Penguin Books, Hammondsworth–Baltimore–Mitcham, 1962.

PAUL FRANKL, *Gothic Architecture*, (rev. Paul Crossley), Yale University Press, New Haven–London, 2000.

ZORAN HOMEN, Rezultati prve etape arheoloških istraživanja u Glogovnici pokraj Križevaca, u: «Vijesti muzealaca i konzervatora« 3–4, Hrvatsko muzejsko društvo, Zagreb, 1998., 22–28.

ANĐELA HORVAT, Prilozi povijesno-umjetničkim problemima u nekoć templarskoj Glogovnici kraj Križevaca, u: »Peristil«, 4, DHUH, Zagreb, 1961.

ANĐELA HORVAT, *Između gotike i baroka – Umjetnost kontinentalnog dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb, 1975.

ZORISLAV HORVAT, Mrežasti i zvjezdasti gotički svodovi u sakralnoj arhitekturi Hrvatskog zagorja, u: »Kaj«, 24, 4 / XXIV, Kajkavsko spravišče, Zagreb, 1991., 69–88.

ZORISLAV HORVAT, Gradnja lađe zagrebačke katedrale, u: »Peristil«, 23, DPUH, Zagreb, 1980., 67–98.

LJUBO KARAMAN, O umjetnosti srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji, u: »Historijski zbornik«, I, Zagreb, 1948., 103–127; III, 1950., 125–174.

LJUBO KARAMAN, Bilješke o staroj katedrali u Zagrebu, u: »Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU«, 1–2, god. XI., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1963., 1–46.

IVAN KOMELJ, *Gotska arhitektura*, serija Ars Sloveniae, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1969.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Prvostolna crkva zagrebačka, opisana s gledišta povjestnice, umjetnosti i starinah*, Zagreb, 1856.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah i.t.d. u Hrvatskoj i Slavoniji*, Knjižara Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1891.

JOSIP STOŠIĆ, *Srednjovjekovna umjetnička svjedočanstva o zagrebačkoj biskupiji*, u: *Sveti trag: devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije 1094-1994*, (ur.) Tugomir Lukšić i dr., Zagrebačka nadbiskupija, Institut za povijest umjetnosti, Muzejsko-galerijski centar, Zagreb, 1994., 101–130.

MARIO SCHWARZ, *Die Entwicklung der Baukunst zwischen 1250 und 1300*, u: *Gotik, Geschichte der bildenden Kunst in Österreich* Bd. 2, (ur.) Günter Brucher, München, Prestel, 2000., 195–229.

IVAN SRŠA, *Požega, crkva sv. Lovre*, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb, 2005.

GJURO SZABO, *Spomenici starije sredovječne arhitekture u Hrvatskoj i Slavoniji*, u: *Šišićev zbornik*, (ur.) Grga Novak, Tiskara C. Albrecht, Zagreb, 1929., 551–553.

GJURO SZABO, *Prilozi za građevnu povijest zagrebačke katedrale*, Muzej grada Zagreba, Zagreb, 1929.

EUGÈNE-EMMANUEL VIOLLET-LE-DUC, *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle*, sv. I., B. Bance, Paris, 1854.

DIANA VUKIĆEVIĆ-SAMARŽIJA, *Sakralna gotička arhitektura u Slavoniji*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1986.

DIANA VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, *Gotičke crkve Hrvatskog zagorja*, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1993.

DIANA VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, *Mittelalterliche Kirchen der Bettelorden in Kroatien*, u: *Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon*, (ur.) Haris Andrea, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest, 1994., 63–89.

RENATE WAGNER-RIEGER, *Mittelalterliche Architektur in Österreich*, Verlag Niederösterreichisches Pressehaus, St. Pölten–Wien, 1988.

KARL WEISS, Der Dom zu Agram, u: »Mittheilungen zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale«, 9 / IV. god., Wien, 1859., 229–238; 10 / IV. god., Wien, 1859., 260–268.

BILJEŠKE

1 HORVAT, 1961., 29.

2 HORVAT, 1961., 33.

3 HORVAT, 1961., 29.

4 BADURINA, 1993., 309.

5 HORVAT, 1961., 33.

6 SZABO, 1929., 551.

7 VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, 1986., 128; SRŠA, 2005., 45.

8 VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, 1993., 220.

9 SZABO, 1929., 553.

10 v. HORVAT, 1961., 29, 40.

11 KARAMAN, 1948., 105, 116. Recentna preliminarna arheološka istraživanja potvrdila su postojanje starije crkve s oblom apsidom tik uz postojeću crkvu. (HOMEN, 1999., 24).

12 SZABO, 1929., 551. Osim templara, na glogovničkom području spominju se od 13. st. i ivanovci. Nakon ukidanja templarskog reda njihov su glogovnički posjed preuzeli kanonici Sv. Groba augustinskog reda (SZABO, 1929., 551; DOBRONIĆ, 1999., 49).

13 HORVAT, 1961., 35.

14 Jednostavan tip jednobrodne crkve s nadsvođenim svetištem poduprtim kontraforima i s brodom natkrivenim drvenom konstrukcijom bez kontrafora širili su u kontinentalnoj Hrvatskoj prosjački redovi (VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, 1994., 74).

15 »Lapides 4. eruti de terra prope pagum ab incolis, absque murario ac lapicida expoliti infra unam septimanam, et suis aris impositi sunt.« (KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1891., 40).

16 STOŠIĆ, 1994., prilog. Tu tezu prihvaća i BADURINA, 1993., 309.

17 Prema latinskom tekstu natpisa koji donosi KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1891., 40.

18 HORVAT, 1961., 35.

19 HORVAT, 1961., 36.

20 A. Horvat navodi primjer crkve sv. Primoža pri Kamniku (HORVAT,

1961., 35) i sv. Nikole u Krapini (HORVAT, 1975., 26), a A. Badurina primjere dvobrodnih crkava u Austriji (St. Pölten, Enns, Schöndorf), Saskoj (Dresden, Oschatz, Zitau) te Begunje u Sloveniji (BADURINA, 1993., 310).

21 VIOLLET-LE-DUC, 1856., 272–274; 283–291.

22 CLASEN, 1958., 39, 41.

23 CLASEN, 1958., 54.

24 CLASEN, 1958., 52.

25 WAGNER-RIEGER, 1988., 123.

26 FRANKL, 1962., 123.

27 VIOLLET-LE-DUC, 1856., 298.

28 FRANKL, 1962., 123.

29 FRANKL, 2000., 158, 332.

30 VIOLLET-LE-DUC, 1856., 299.

31 WAGNER-RIEGER, 1988., 123.

32 WAGNER-RIEGER, 1988., 122.

33 SCHWARZ, 2000., 213.

34 WAGNER-RIEGER, 1988., 122–123.

35 SCHWARZ, 2000., 202.

36 BUCHOWIECKI, 1952., 19, 46.

37 WAGNER-RIEGER, 1988., 139.

38 FRANKL 1962., 154.

39 WAGNER-RIEGER, 1988., 141.

40 BRUCHER, 2000., 268.

41 BUCHOWIECKI, 1952., 307.

42 BUCHOWIECKI, 1952., 310.

43 BUCHOWIECKI, 1952., 325.

44 BRUCHER, 2003., 218.

45 BUCHOWIECKI, 1952., 320.

46 BUCHOWIECKI, 1952., 321.

47 BUCHOWIECKI, 1952., 324.

48 BUCHOWIECKI, 1952., 321.

49 BUCHOWIECKI, 1952., 302–303.

50 KOMELJ, 1969., LXV.

51 HORVAT, 1961., 35; KOMELJ 1969., 36.

52 HORVAT, 1961., 40.

53 KARAMAN, 1963., 34.

54 KUKULJEVIĆ, 1856., 7.

55 KARAMAN, 1963., 34, 35; HORVAT, 1975., 118.

56 WEISS, 1859., 233.

57 SZABO, 1929., 11; KARAMAN, 1963., 36; Z. HORVAT, 1980., 83.

58 HORVAT, 1961., 36.

59 KARAMAN, 1950., 132; Z. HORVAT, 1991., 69–70, 84–88; VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, 1993., 98.

60 BUCHOWIECKI, 1952., 101; FISKOVIĆ, 2010., 87.

Marina Šimunić Buršić
The Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Glogovnica in the Context of Late-Gothic Vaulting of Two-Nave Hall Churches

The Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary in Glogovnica near Križevci is a medieval structure with a single-nave vaulted chancel and congregation space divided by massive pillars into two longitudinal naves. The formal and stylistic characteristics of the pillars, historical sources which mention the Knights Templar in the area of Glogovnica, as well as the two-nave plan, extremely rare in Croatian Gothic architecture, have led art historians to conclude that the church in Glogovnica was constructed in several stages – from Romanesque to late Gothic. Anđela Horvat sustained the thesis that the entire church in Glogovnica was an unfinished late-Gothic structure, affirming that its two-nave, longitudinal, hall-church designed main body was supposed to be vaulted. In order to re-examine this thesis the author discusses examples of two-nave hall spaces in European Gothic architecture – from two-nave »profane« halls in monastic complexes and early hall churches of the mendicant orders to late-Gothic two-nave churches. Special emphasis is given to their vaulting system, extremely sophisticated in those churches in which the two-nave space is transformed into a three-nave or single-nave layout, thus enabling the architect to create a rich spatial design and demonstrate his skills of elaborate vaulting.
The analysis of the vaulting systems of several Central European Gothic two-nave hall churches featuring a narrower single-nave chancel reveals that the difficult task of transforming the two-nave space into a single-nave area could be solved in several ways, depending on the skills of the builder and the taste of the patron. Since the patron of the church in Glogovnica was the educated bishop of Zagreb Osvald Thuz, the author proposes the hypothesis that the two-nave longitudinal church body was intended to be vaulted by a late-Gothic vault comprising a decorative rib pattern, and offers several plausible vaulting possibilities.